

Az ünnepek és a pedagógiai reformok

Trencsényi László

*A szerző előadását kisebb kihagyásokkal közöljük. Elhangzott Az ünnep arca címmel rendezett Oskola-napokon, Zsámbékon. A színjátszással foglalkozó szakember, a drámapedagógus a millicentenáriumi ünnepek előtt igencsak talál megszívlelendőt az írásban. Azok különösen, akik a szertartásjátékkal is foglalkoznak. A szerző előadását **Bodó Julianna** nevéhez fűződő írásából vett idézettel kezdi. Az ünnepi látvány változása című dolgozat megjelent a Kapcsolat, Környezet, Közösség című kötetben, Budapest, 1993. (D. T.)*

„...Az ünnep – korai, hagyományos formájában – együtt tartalmazott két olyan funkciót, amelyeket alapvetőeknek tekinthetünk: a ráhatást és a kifejezést. A ráhatás azt jelenti, hogy maga az ünnepi aktus tesz, ér el valamit. Például az újévi ünnepség által megújul az élet, a legényavatás szertartása felnőtté teszi az egyént, aki egészen más normák szerint él ezután, mint eddig. Az ünnep ugyanakkor ki is fejezte, nyugtázta azt, hogy ami megtörtént, annak így kell lennie, vagyis hogy a közösség megértette és elfogadta az ünnep által létrehozott változást.

A modern ünnepből kivett a ráhatás funkciója, csak a kifejezés gesztusát őrizte meg, vagyis csak kifejez valami olyant, ami az ünnep nélkül is megtörtént volna. Ha a nagykorúsítási ünnepséget a legényavatási rítus mai formájának tekintjük, rögtön világossá válik, hogy míg a hagyományos ünneptípus valóban egy új életformába vezette be az ifjút, addig modernebb formája csak nyugtázza a felnőtté válást (vagy éppenséggel nem jelent semmit, hiszen a hivatalosan felnőtté avató korhatár elérése önmagában nem vezet »felnőtt« életforma gyakorlásához – ha csak azt nem tekintjük olybá, hogy szabad csak tizenhét éves felülieknek megengedett filmet nézni).

Az ünneplés akkor válik látvánnyá, ha valaki vagy valakik nézik. A szemlélők számára szerveződik látvánnyá a látnivaló olyanformán, hogy valamely, az illető ünneppel kapcsolatos tudásuk vagy nem tudásuk alapján látnak meg vagy nem látnak meg bizonyos dolgokat. Egy ünnepi szertartásnak a legtöbb esetben vannak szemlélői. A kérdés az, hogy kik ezek, miért és mit néznek.

A korai ünnep nézői az illető közösség tagjai közül kerültek ki. Ha egy munkafolyamatot a »kezdet« újrajátszásának céljából végeztek el, akkor a kiemelt jelleg a látvány szférájába emelte a tevékenységet. Hisz ez az ünnepi gesztus épp azáltal rendelkezett a kifejezés funkciójával is, hogy nézői voltak, akik nyugtázták, hogy ami történik, az jól történik, így kell történnie. A munkát végzők gesztusában érvényesül a ráhatás, a nézőkében a kifejezés funkciója. A néző ilyenformán aktív részese az eseménynek. Ebben a változatban **a szemlélő maga is a látványon belül van** – maga is az ünnep része. Lévéen – akárcsak a rítust végző egyének – a közösség tagja, jól ismeri a szabályokat, amelyek szerint az ünnepi tevékenység szerveződik, és ezeknek a szabályoknak az ismeretében meg tudja ítélni, hogy minden az előírásoknak megfelelően zajlott-e le. Kritikus és egyetértő szemlélődése kifejezi azt, hogy az »ünnepi munka« elvégzése kieszközölte azt, amire a közösségnek szüksége volt.

Mint említettük, a modern mai ünnep elvesztette kettős funkcióját, szinte kizárólagosan a kifejezés szerepét érvényesítve. Az okoknak és a következményeknek a vizsgálata hosszú és bonyolult fejtegetésekre adna alkalmat; nézzük most inkább azt, hogy mi történik akkor, ha egy ünnepi szertartás nézői már nem ugyanabból a közösségből származnak, mint azok, akik aktív résztvevői az ünnepnek, mikor tehát **a szemlélő a látványon kívül van**.

...a lakodalomnál (de akármilyen más hagyományos népi ünnepet említhetnénk), ma már szinte nem is találunk olyan alkalmat, ahol a nézők közé ne keverednének olyanok is, akik nem az illető közösség tagjai. Végletes esetben – ha mondjuk egy színpadra vitt ünnepi népszokásról van szó – a szemlélődők szinte valamennyien idegen közösséghez tartozhatnak. Az idegen közösség tagjai – a nézők – nem ismerik az ünnep forgatókönyvét, szabályait. Külső szemlélők, akik a látványra figyelnek, és nem arra, hogy az ünneplők valóban az előírt szabályoknak megfelelően viselkednek-e. Ilyenformán a látvány az ő szemükben kimondottan látványossá válik. Nem az ünnepi viselkedés szabályszerűségeinek megnyilvánulását látják és keresik az ünnep kellékeiben (terekben, tárgyokban, cselekvésekben), hanem nézni–megcsodálnivalót.”

Γ

Megbízatásom arra vonatkozik, hogy ünnep és reformpedagógia (reformpedagógiák) kapcsolatáról szóljak. A bevezetés után sejthető, hogy nem egyszerűen arról van szó, hogy a XX. század pedagógiai újítói rendszerükbe ültették az ünnep módszerét, míg elődeik kívül tudták azt a pedagógiai folyamaton. (Tagadhatatlanul a tendencia annyiban igaz: a reformpedagógiák jó része a tanítás, az iskolai ún. alapfolyamatok részévé integrálta az ünnepet, nem nevezte-kezelte ún. „tanórán kívüli nevelésként”.)

De hiszen az ún. tradicionális iskola is sokat adott az ünnepekre. „A népiskola ünnepei” címmel periodikát adtak ki, utalva a módszer fontosságára, már a huszas években.

A kopernikuszi fordulat ott volt: az ünnep-e a fontos vagy az ünneplő? Az ünnepeketnek szüksége (óhaja, parancsa), hogy ünnepezzék vagy az ünneplőnek? Avagy szelídebben: mekkora az ünnepezt és az ünneplő azonosága?

Első példánk legyen a nagyszerű lengyel Janus Korczak, akire nem elég csupán példázatos halálát emlegetve hivatkozni. Idézzünk a (két háború közötti, illetve a háborús) varsói internátus törvénykönyvéből.

„A parlament a vallási ünnepeken túlmenően vagy a képviselők javaslatára, vagy az emléklapok odaítélésével kapcsolatosan külön ünnepnapokat jelöl ki.

December 22.

Jelszó: Nem érdemes felkelni (mert rövid a nap). Aki akar alhat, nem kell felkelnie. Aki nem akar, nem ágyaz be.

Június 22.

Jelszó: Nem érdemes lefeküdni. Aki akar egész éjjel ébren maradhat. Szép idő esetén éjszakai felvonulás a városban.

Az első hó napja.

Jelszó: A szánkózás napja. Az első hó napjának kell tekinteni, amikor az 1 C° alatti hőmérsékletnél havazik. Hólabdacsa, kirándulás, a szavazással kiválasztott gyerekek szánnaival.

A 365. ebéd napja.

A gondnoknő fűradozásáért bonbont kap, és ugyanúgy a konyhaszolgálatosok is. Jelszó: A konyha névnapja.

A piszok napja.

Jelszó: Tilos mosakodni! Aki ezen a napon mosakodni akar (vagy mosakodnia kell), köteles a parlament által kijelölt illetéket befizetni.

Az óra napja.

A pontatlan cipész, miután megígérte, megjavult. És a megjavított cipőket egész éven át a megígért napon és órában szállította. A parlament emléklapot adott neki pontosságáért. A gyermekek ezen a napon megemlékezésül egy órával tovább maradhatnak a városban.

A lompos napja.

Akit szavazással a legrendetlenebb megjelenésűnek nyilvánítanak, valami ruházati cikket kap, hogy ünnepnapokon ne úgy nézzen ki, mint egy szurokmatyi.

Az üst napja.

Mivel az egyik nagyobb fiú megengedhetetlen módon nem vállalta az üst átvitelét, amikor a konyhai felvonó hibás volt, ezen a napon a két kisorsolt nagyobb fiú hozza fel a reggelit akkor is, ha a lift működik.

A bátorítás napja.

Aki az év folyamán a legtöbb büntető paragrafust kapta, a hét folyamán elkövetett vétségeiért felmentő ítéletet kap. Ha akarja, bíró is lehet. Ezt a napot arra való megemlékezésül nyilvánítják ünneppé, hogy az egyik legnagyobb csirkefogónak egyetlen vétsége se volt.

A parlament dönti el, hogy az adott napot mennyi időn át tüntessék fel a naptárban.”

Világos dolog! Az ünnepek itt egyértelműen a gyermekközösség saját világában, saját mitológiájaként megélt ünnepek voltak, volt hozzá köze a hagyomány, a rítus megteremtőinek, s folytatóinak is. (J. Korczak: Hogyan szeressük a gyermeket? Tankönyvkiadó, 1982.)

Peter Petersen JenaPlan iskolájában az ünnep a tételezett tevékenységrendszer (nála „művelődési alapformák”) egyik expressis verbis körülhatárolt része. Kitűnik, hogy itt elsősorban „mikro-identitásokról”, az egyént (gyereket) közvetlenül érintő identitásokról van szó: reggeli ünnep, hétzáró ünnep, advent, karácsony, iskola-kezdők felvétele, születésnap, búcsúzás, iskolaalapítási ünnep, pedagógiai visszaillesztés. (Németh András: Peter Petersen JenaPlan iskolája. Új Pedagógiai Szemle, 1991/11.)

Egyébként a magyarországi Rogers-iskola az még, amely a tanév ritmusát az ünnepek logikájára fűzi. A Waldorf-pedagógiában „hónapzáró ünnepélyekről” esik szó, mint e pedagógia „lelkéről”. Az iskolai élet ciklusai, a „mit tanultunk a szóban forgó idő alatt?” hétköznapiakat követő nyilvános ünnepek logikájára épülnek. (F. Carlgren: Szabadságra nevelés – Rudolf Steiner pedagógiája. Bp., 1992. 86-89. old.)

Máris megjegyzem, hogy a nagy magyar pedagógiai avantgardista, Winkler Márta nem ebben a funkcióban

használja az ünnepet. Így ír minap megjelent Kinek kaloda, kinek fészek (Hunaprint, 1993) című könyvében:

„Kilépni az iskola falai közül, ismeretlen helyzetben teljesíteni úgy, hogy az sokaknak okozzon örömet, nagy izgalommal járó dolog.

Értelmet kap a vers, a próza, a zene tanulása. Adott pillanatban kell összeszedetten helytállniuk, jól szerepelniük. Új helyzetben kell viselkedniük, miközben megfigyelhetik mások viselkedését. Valós élethelyzetek tanúi lehetnek. Mindez fejleszti bennük az igényességet, érzékelhetik a biztonságot adó felkészülés hatását, eredményességét, örömet.

Ők keltik a szép hangulatot, szereplésük hatását leolvashatják a jelenlévők arcáról. Emberi gesztusokat ismernek meg. Tartalmasan, hasznosan tevékenykednek.

A tanító pedig egy újabb helyzetben látja tanítványait, új megfigyelésekkel egészül ki a róluk alkotott kép.

Negyedikes korukban már önállóan, kíséret nélkül is elmennek a gyerekek a meghívásra. Utána mindig beszámolnak az osztálynak, hogy hogyan zajlott le a szereplésük.”

Visszatérve az ünneplő és ünnepeelt azonosságának pedagógiai fontosságára, jellegzetesnek mondható, hogy hazai modernizációs kísérleteink megannyi – olykor különböző indíttatású – válfajában az évkör, illetve a néphagyomány jelent meg a feszültség alkalmas áthidalására.

Nyilván a néphagyomány, a jeles napok szokásrendje olyan sokrétű, hogy képes erre a funkcióra. Csaknem képes, mert csaknem belefér a tanévbe (nyilvánvaló, hogy az iskolázás létrejöttébe belejátszott a mezőgazdasági év által diktált rend, amelyben nyilvánvalóan a mezőkről távortartó tél kínált megannyi ünnepet, a téli napforduló bizony elég sokat ahhoz, hogy tantervben szinkronban követhessük). Azt is említeni kell, hogy nem arról van szó, mintha az utóbbi évek innovációi előtt nem ünnepezték volna az évkör hagyományban rögzült ünnepeit. A fordulat itt abban van, hogy míg a hagyományos iskolában minden extracurriculum része, tanórán megvalósuló projekt lesz.

Emlékeztetek újra a Rogers-iskolára. A budapesti Burattino-iskolában az a sajátosság, hogy nemcsak a keresztény ünnepeket tartják, hanem sajátos ökümenében a zsidó közösséget is. A Szív utcában érdekes program indult Életfa-tantárgy címmel (mint közismertté vált, az ideológiai indoktrináció szándéka torzította a programot). A évkörre építő kísérleti programját a salgótarjáni Gagarin, Györságon tanítják – tán kissé sok (már-már Zsolnaira emlékeztető) tanítási, s kevesebb projektszerű – rekonstruálási, újrarájátszási elemmel; Kalendárium-tantárgyat fejlesztettek a jászfényszaru általános iskolában Csírmaz Mátýásék. Végül az a fejlesztés is, melynek művészeti nevelési programjában veszek részt, az elemi tagozaton a Kalendáriumra bízva a művészetbe való bevezetés feladatát (sőt bizonyos egyéni variációkban még a természettudományos oktatás, illetően – s mi minden még – fér be az ünnepekre készülési kereteibe). Az elgondolásban az a lényegi elem, hogy az ünnepi népszokások játékos rekonstrukciója a maga természetességével lesz funkcionális a gyermekéletben, sőt a gyermekéletet környező világban is.

Ebben az alaptételben bizonyos vagyok, mégis egy elgondolkodtató epizódot mesélek el a fejlesztés (ez négy iskolában zajlik) t-i 2. osztályáról. Valamennyien, a tanító kollégákkal együtt, vallottuk ezt a természetes funkcionálitást, ám mégis a következő történt: a betlehemest mi úgy képzeltük, hogy a gyermek-köszöntők (a szokás autentikus maskarájában) civil mai gyermektársaikat köszöntik, ám a tanító néni (vagy maguk a gyerekek) szükségét érezték a fogadókat is maskarába stilizálni, kucsmat nyomtak a fiú fejébe, szájába pipát, nagykendőt a lányra. Tudom, a gyerekek szeretik a maskarát, mégis ennél többről szól a jelzés, a stilizálással mégis csak distancionálták magukat. Szóval, a kérdés nem is egyszerű.

Zárásul két figyelmeztetés. Petőfi Sándor írta '48 márciusi naplójában: „szörnyűen vasárnapi nép vagyunk...” Ám Ady így írt (Ancsel Éva idézte fel az ünneplésről és az ünneplés fonákjairól szóló emlékezetes szép esszéjében): „hétköznapi születvén nem tudunk ünnepelni...”

Utóirat: Ancsel Éva esszéjéről jut újra csak eszembe: hová lesznek az utóbbi 20 év ünnepreformáló pedagógiai, közművelődési törekvéseit? Hogy konkrét legyen: hogyan tárolja az emlékezet 1977-es csillebérci táborunkat, ahol a drámapedagógia eszközszerét alkalmaztuk ünnepmodellekre – az úttörőmozgalomban. S hol tárolja majd az emlékezet a debreceni Várhidi Attila „Körös-körül forradalom” című John Reed-adaptációját, melynek gyöngyösi előadásakor bizony, kedves barátaim, a hazai drámapedagógia és közművelődés színéjével ostromoltuk meg együtt a díszlet-Téli Palotát?